

BÜTÜNLEŞME OLGUSUNUN ANALİZ DÜZEYİ*

Öğr. Gör. Kenan ŞAHİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, bütünleşme kavramının uluslararası ilişkiler disiplini çalışmalarında içerisinde ulusal ve uluslararası düzey ayrımı yapılmadan kullanımında ortaya çıkan analiz düzeyi meselesini tartışmaktır. Bu doğrultuda bütünleşme kavramının söz konusu disiplin içerisinde ele alınış biçimleri masaya yatırılarak, işlevsel bir şekilde tanımlanabilmesi için bu ayrımlar arasındaki sınırlar çizilecektir. Makalede toplumsal yaşamın farklı katmanlarını kapsayan karmaşık bir süreç olarak bütünleşme olgusunun ulusal ve uluslararası olmak üzere iki düzeyde analiz edilmesiyle tanım ve analiz düzeyi sorunlarının aşılacağı iddia edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Bütünleşme, Analiz Düzeyi, Ulusal Bütünleşme, Uluslararası Bütünleşme.

Analysis Level Of Integration Phenomenon

Abstract

The purpose of this study is to discuss the level of analysis problem emerging from use of the concept of integration within the International Relations discipline without distinction between national and international levels. Accordingly, it will discuss the ways by which the concept of integration is handled in the discipline, drawing the lines between these distinctions to come up with a functional definition. The paper will argue that, with regards to the concept of integration, a complex process incorporating various layers of the societal life, the problems of definition and level of analysis will be overcome through a two-level analysis, i.e. national and international.

Keywords: Integration, Level Of Analysis, National Integration, International Integration.

İnsanlık tarihinin uzun serüveninde farklı coğrafyalarda, farklı aktörlerce girilen kapsamlı ve kuşatıcı nitelikte bir araya gelme temelli bütünleşme ha-

* Bu makale, "Bütünleşme, Milliyetçilik ve Avrupa'da Ulus-Üstü Yapılanma" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Okulu Sosyal Bilimler Bölümü Uluslararası İlişkiler Öğretim Görevlisi, kenaninfo@yahoo.com

reketlenmelerinin örnekleri oldukça fazladır. Tanımlanması konusunda zorluklar bulunan bu karmaşık olgu, sosyal bilimlerde genelde disiplinlerarası bir perspektiflerle ele alınmakta, çoğunlukla hangi analiz düzeyine göre kullanıldığına bakılmaksızın akademik çalışmalarda kendine yer bulmaktadır. Bütünleşme kavramının özellikle Uluslararası İlişkiler disiplini çalışmaları içerisinde ulusal ve uluslararası düzey ayrımı yapılmadan kullanımında, kavramın toplumların devletleşme ve uluslaşma sürecini anlatan biçimde ulusal düzeyde mi, yoksa farklı ulusların kendi aralarında yarattıkları işbirliği temelli gelişen ortaklaşmalarını anlatan biçimiyle uluslararası düzeyde mi ele alındığı konusunda belirsizlikler bulunmaktadır.

Bunların yanında analizin ulusal seviyedeki bütünleşme süreci ya da uluslararası bütünleşme süreci temelinde ayrılarak yapılmaması, bütünleşme kavramının tanımlanması açısından da sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu makalede bütünleşme kavramının genelde sosyal bilimlerde, özelde de Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ele alınış biçimleri masaya yatırılarak, işlevsel bir şekilde tanımlanabilmesi önünde engel oluşturan analiz düzeyi sorununa odaklanılacaktır. Bu doğrultuda kelimenin etimolojik olarak ihtiva ettiği unsurlardan başlayarak, bütünleşmenin farklı düzeylerindeki tanımları üzerinden kavramın işlevsel sınırları çizilecektir. Makalede bütünleşme olgusunun ulusal ve uluslararası olmak üzere iki farklı düzey şeklinde ayırt edilerek analiz edilmesiyle bütünleşme kavramının netleşeceği, tanım ve analiz düzeyi sorunlarının aşılabileceği iddia edilmektedir.

A. Bütünleşme Kelimesinin Kökeni: Billur Bir Kavram Olarak Bütünleşme

Bütünleşme kelimesinin köken olarak ihtiva ettiği gelişime bakıldığında kavramın içeriği hakkında bazı fikirler edinmemize olanak sağlayan bir zemin elde edilebilir. Fazla uzağa gitmeden, Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı Türkçe sözlükte bütünleşme, basitçe bütünleşmek işi ve entegrasyon olarak açıklanmaktadır. Burada bütünleşmekten kasıt, aynı sözlüğe göre bir bütün haline gelmektir. Kelimeyle eş anlamlı "*entegrasyon*" kelimesi aynı sözlükte arandığında, bütünleşmenin yanında bir de "*uyum*" sözcüğü çıkmaktadır. Uyum sözcüğü incelendiğinde ise, "*bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk, ahenk*" şeklinde bir açıklama görülür.¹ Sözlük türünden başka bir çalışmadaki tanımlamaya göre de bütünleşme, köken olarak: "*kültür değerlerinin, komplekslerini; etnik azınlıkların, sosyal grupların bir bütüne alınışı; bir bütüne dönüşmesi*" biçiminde açıklanır.² Benzer formatta yapılan bir başka tanımlamada: "*birden fazla parçayı tek bir vücut altında bir araya getirme ya da parçaların birbirine daha yakın hale taşımak için engelleri kaldırma*" olarak aktarılır.³

Esasında lengüistik olarak bütünleşmenin tarihsel gelişimine daha yakından baktığımızda, Batı dillerinde bütünleşmeye karşılık gelen bu kelimelerin

¹ Kelimeler için bkz. www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 08 Aralık 2017.

² Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 52.

³ Alistair Jones, *A Glossary of The European Union*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2008, s. 86.

kökeninde Latince yenileme, genişleme, evrilme anlamına gelen “*integratio-nem*” ya da yalın haliyle “*integratio*” kelimesinin yer aldığı görülmüştür. Kelimenin geçmiş zaman sıfat fiili biçiminde parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturmak, kusursuz hale getirmek anlamlarına gelen Latince integrare (İngilizce *integrate*) kökeninden türemiş olduğu söylenebilir.⁴ Bu kökleriyle bütünleşme, Türkçede Fransızca “*intégration*” kelimesini karşılayan biçimde birbirine eklemeye meydana gelen bir bütünü işaret etmektedir. Kökteki bütün kelimesi, yekpare bir yapının tam, bitmiş, tamamlanmış anlamlarını verirken, kelime-deki yapım ekleri karşılıklı evrimsel bir süreç anlamı kazandırmaktadır. Machlup’un aktardığına göre eski bir kelime olan bütünleşme, Latince yenileme (*renovation*) anlamına gelmektedir.⁵ Bu kapsamda çeşitli tartışmalar olsa da en yaygın biçimiyle 1620 tarihli Oxford İngilizce sözlüğünün bütünleşmeyi parçaları bütün haline getirme anlamında ilk kez kullanıldığı iddia edilmektedir.⁶

Kelimenin etimolojisi üzerinde yapılan bir diğer incelemede, “*integratio*” kelimesinin, hem birtakım unsur veya birimlerin bir araya gelmelerini (bütünleşme) hem de kendileri dışındaki birtakım faktörler neticesinde bir araya getirilmelerini (bütünleştirme) anlatan bir süreci ifade ettiği savunulur. Bu gözlemlerde, bütünlük kavramı üzerinden bütünleşme, soyut ve kendi içerisinde tutarlı etik ve moral değerlere bağlılığı da içeren bir alt yapıya sahiptir. Buna göre bütünleşme sadece fiziksel ve mekanik bir süreci değil, kabul gören ve etik-moral değerler çerçevesinde algılanan davranış kalıpları ile kurallar çerçevesinde gelişen bir süreci de anlatmaktadır.⁷ Son olarak İngilizcede “*integrity*” kelimesinin bütünlük, bütünleşmişlik anlamları yanında doğruluk ve dürüstlük gibi anlamlarının da olması, bu gözlemlerle uyuşan bir yön olarak değerlendirilebilir. Bu bilgilerden hareketle bütünleşmenin billur bir kavram olarak ifade edilmesinde özellikle bir araya gelme temelli ahlaki ve evrimsel sürecin önemli birer belirleyen olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu bağlamda kavramı de-

⁴ Bütünleşmenin etimolojik kökenine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=integration&searchmode=none, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017).

⁵ Fritz Machlup, *A History Of Thought On Economic Integration*, Macmillan, London 1977, s. 1.

⁶ Bütünleşme kelimesi, 1937’de yayınlanan Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (*The Encyclopaedia Of The Social Sciences*) dizininde ve işletme alanındaki birleşmeleri tasvir etmek üzere 3. cilt, 664. sayfada atıf biçiminde yer almaktadır. 1968’de yayımlanan Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (*International Encyclopedia Of The Social Science*) içeriğinde uluslararası bütünleşmenin de içerisinde olduğu siyaset bilimciler tarafından yazılan bölgesel, küresel ve fonksiyonel başlıklarını içeren üç makale ile bir ekonomist tarafından yazılan ekonomik birlik makalesi yer almaktadır. Machlup, *a.g.e.*, s. 3-4. Kelimenin “*entegrasyon*” biçiminde öncelikle sanayi alanında işletmelerin arz ettikleri mallarda dikey bütünleşmeleri nitelemek için 1940 öncesinde kullanıldığı, daha sonra bu kavramın modern formuna kavuştuğu iddialar arasındadır. Bu kapsamda bütünleşme, farklı ülke ekonomilerinin ekonomik bir bölge meydana getirecek biçimde birleştirilmesi anlamı vermektedir. Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1993, s. 5. Ancak Teune’ye göre ekonomi alanında ilk kullanım 1953 yılıdır. İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren bütünleşme terimi, uluslararası politikada özellikle sömürgeler için kullanılan alanlarda yeni ulus-devletlerin kurulmasıyla ilişkilendirilir. Henry Teune, “Integration”, Giovanni Sartori (Ed.), *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*, Sage Publications, Beverly Hills, London, New Delhi 1984, s. 236-237, 263.

⁷ Canan Balkır, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 4-6.

rinleştirebilmek için bütünleşmenin birtakım ayırt edici özelliklerini de içeren biçimde nasıl analiz edildiği ve bunun yarattığı sorunlara odaklanabiliriz.

B. Bütünleşme Olgusunun Kavramsal Analizi

Mühim sayıda akademik çalışmada “bütünleşme nedir” sorusu, yanıtlanması gereken en acil sorudur. Ancak bütünleşmenin ne olduğu hakkında uzunca yıllar uzlaşımın sağlanamadığı söylenebilir. Üstelik uzlaşma olmadığı gibi, tanımların çokluğu herkesin aynı kavram üzerinde konuşup konuşmadığı şüphesini doğurur. Bütünleşme nedir sorusuna yanıt arayanlar, farklı açıklama ilkeleriyle hareket etseler de kavramı tanımlamanın zor olduğuna dikkat çekerler. Buna Nye’in bütünleşmeyle ilgili yeterince açık olmayan tanımlamalar üzerine gözlemini aktarırken sarf ettiği cümleler örnek gösterilebilir. Daha çok bütünleşmenin uluslararası düzeyiyle ilgilenen Nye, kelimenin sözlük anlamı olan “parçaları bütün haline getirme” şeklindeki kullanımın bile birden fazla anlama geldiğini, bütünleşmenin özellikle siyasetçilerin konuşmalarında işbirliği ve ortaklık/topluluk gibi kavramlara alternatif olarak birbirlerinin yerine kullanıldıklarını belirtir.⁸ Bütünleşmenin ulusal boyutu üzerinde duran Zolberg de kavramı tanımlama zorluğu konusunda benzer düşüncelere sahiptir. 19. yüzyıl evrimsel düşüncesi yoluyla sosyal bilimlerde genel kullanıma girdiğini söylediği bütünleşme kavramının, ekleme ya da birleşim yoluyla bütün ya da bütün haline getirmeyi çağrıştırmaları nedeniyle ortaya çıkan yeni devletlerin incelenmesi için sezgisel bir araç olarak ele alındığını belirten Zolberg, sözcüğünün içerdiği öneri zenginliğinin karışıklık yarattığı düşüncesindedir.⁹

Bütünleşmeyi tanımlamanın zorluğuna dikkat çeken başka bir yazar Puchala, bunlara benzer biçimde 1970’li yıllarda uluslararası bütünleşmelerden söz ederken o zamana değin açıklanmaya çalışılan kavramın ne anlama geldiği konusundaki çabaları, görme engelli insanların hiç görmedikleri bir fiili tasvir etmeye çalıştıkları duruma benzetir. Puchala, betimleme, yeniden tanımlama, rafine etme, modelleme ve kuramsallaştırma girişimlerine karşın, uluslararası bütünleşmeden bahsederken tam olarak neyin kastedildiği, bu olguyu inceleyerek ne öğrenmeye çalışıldığı konularına açıklık getirecek tatmin edici kavramsallaştırmanın başarılmadığını dile getirir.¹⁰

Tarihsel süreçte geçirilen anlam değişimleri, kavrama kapsayıcı açıklamalar getirebilmeye çalışan çok farklı pratikler, bütünleşmeyi sadece belli bir düzeyde bile tanımlamanın zor olduğu yorumların ortaya çıkmasının önde gelen

⁸ Joseph S. Nye, *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*, Little, Brown and Company, Boston 1971, s. 24; Joseph S. Nye, “Comparative Regional Integration: Concept and Measurement”, *International Organization*, Vol. 22, No. 4, Autumn 1968, s. 855-856.

⁹ Aristide R. Zolberg, “Patterns of National Integration”, *The Journal Of Modern African Studies*, Vol. 5, No. 4, December 1967, s. 449.

¹⁰ Donald J. Puchala, “Of Blind Men, Elephants and International Integration”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 10, No. 3, September 1971, s. 267. 1970’lerden bu yana, bu alandaki kuramsal gelişmelerin yine tatmin edici düzeyde olmadığını düşünen Puchala, 1999 yılında bütünleşmeyle ilgili tanımlama konusunda değişen çok da fazla şey olmadığı tekrarlar. Donald J. Puchala, “Institutionalism, Intergovernmentalism and European Integration: A Review Article”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 2, June 1999, s. 330.

nedenleridir. Bu sebeple, bütünleşmeye yönelik yapılan birçok tanımlamada göreceğimiz üzere, tanım sorunlarıyla başa çıkmak isteyen bazı araştırmacılar, formasyonları doğrultusunda kavramı ya dolaylı şekilde yorumlayarak kullanmayı ya da tanımlamadan kullanmayı tercih ederler. Bununla birlikte yine de mutabık kalınan tanımların çoğu, bütünleşmenin parçaları bir bütün haline getirme veya birleştirme süreci olarak tasvir edilmesi şeklindedir.¹¹ Ancak bütünleşme kavramının açıklamaya çalıştığı alan sürekli genişletildiğinden, içeriği de sürekli değişime uğratılmaktadır.

Gerçekten de birçok kez tecrübe edildiği üzere, açıklanmaya çalışılan kavramların çözümlenmelerinin farklı yaklaşımlar ile genişlemesi sınırlarının belirsizleşmesine neden olmaktadır. Nitekim genelde tek bir ulusun bütünleşmesini ya da bir grup ulusun bütünleşmesini açıklarken bütünleşme kavramının aynı anlamda mı, yoksa birbirinden farklı olmayan süreçler bağlamında mı ele aldıkları konusunda belirsizlikler bulunmaktadır.¹² Bu belirsizlik üzerine bütünleşme kavramının sıklıkla örtülü siyasi ve ekonomik ilişkileri tanımlamak için kullanıldığını belirten Jakob ve Teune, şu soruyu sorar: “*Siyasi bütünleşmeyi inceleyen araştırmacılar, ulusların aralarındaki siyasi bütünleşmeden mi yoksa ulusların içinde gerçekleşen bütünleşmeden mi aynı şekilde söz etmektedirler?*”¹³

Aynı konu üzerinde duran ve birçok teorinin, siyasi bütünleşme teorilerinin genel planı altında sınıflandırıldığını söyleyen Lijphart, içerikteki bazı farklılıklar dışında bu teorilerin iki açıdan birbirinden ayrıldığını belirtmektedir. İlk olarak, bunlar uluslararası, ulusal ve ulus-altı olmak üzere farklı analiz düzeylerinde çalışırlar. Birçok akademisyenin bu seviyelerin birden fazlasıyla önemli çalışmalar yaptığını belirten Lijphart, Deutsch'un ulusal ve uluslararası düzeyde bütünleşme çerçevesindeki çalışmaları yanında bütünleşmeyi uluslararası, ulusal, metropoliten ve yerel düzeylerde ele alan Jakob ve Toscano'nun çalışmalarını örnek verir. Ayrıca, federalizm teorileri, bağımsız devletlerin bir federasyonda (uluslararası düzeyde) birleşmesi ile federal devletin tutarlı bir varlık (ulusal düzey) olarak devamı ile ilgili olarak ele alınabileceğini ekler. Bunların yanında Lijphart, ikinci olarak bu teorilerin bütünleşmeye değişken olarak yaklaşımında farklılıklar olduğunu belirtir. Bu nedenle çeşitli bütünleşme teorilerini karşılaştırırken farklı teorisyenler tarafından kullanılan bütünleşme tanımlarını dikkate almak gerektiğini vurgular. Çünkü nispeten küçük bir farklılık bütünleşmenin bir süreç ya da bir durum olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.¹⁴

¹¹ Andrzej Korbonski, “Theory and Practice of Regional Integration: The Case of Comecon”, *International Organization*, Vol. 24, No. 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn 1970, s. 946.

¹² Fred M. Hayward, “Continuities and Discontinuities Between Studies of National and International Political Integration: Some Implications for Future Research Efforts”, *International Organization*, Vol. 24, No. 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn 1970, s. 918.

¹³ Philip E. Jakob and Henry Teune, “The Integrative Process, Guidelines for Analysis of the Bases of Political Community”, Philip E. Jakob and James V. Toscano (Eds.), *The Integration of Political Communities*, J.P. Lippincott, Philadelphia 1964, s. 3-5.

¹⁴ Arend Lijphart, “Cultural Diversity and Theories of Political Integration”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 4, No. 1, March 1971, s. 1-2.

Bütünleşmenin hangi düzeyde ele alındığı konusunda Jakob ve Teune'nin dikkat çektiği muğlaklık ile Lijphart'ın uyarılarını dikkate aldığımızda, bu sorunların en çok bütünleşmeyi kavramsal olarak açıklamaya yönelik çeşitli disiplin çalışanlarının kendi çaplarında kavramı eğip büktükleri sırada görüldüğünü söyleyebiliriz. Nitekim sosyal bilimlerde başta olmak üzere, mühendislikten genetiğe, matematikten bilişim sistemlerine kadar birçok alanın terminolojisinde birbirinden çok farklı anlamlarda kullanılan bütünleşme kelimelerine rastlanmaktadır. Bunlar, esasında bütünleşmenin asli açıklayıcıları olmaktan ziyade, kavramın geniş bir yelpazede farklı açıklamalarının türemesine neden olurlar. Disiplinlerin analiz düzeyi tercihleri açısından açıklamalardaki farklılıklar bir nebze normal karşılanabilir.¹⁵ Fakat bu durum, bütünleşmeyle kastedilen anlamlar arası makasın açılmasına, bütünleşmenin yine hangi bağlam ve düzeyde ele alındığı noktasında çelişkiler yumağına neden olduğuna şüphe yoktur.

Kavramın işlevselliğini vurgulamak, aynı zamanda farklı kullanımların yol açtığı karmaşayı göstermek üzere, bireyin grupla bütünleşmesi, bir toprak üzerinde iki farklı etnik ya da dini grubun bütünleşmesi, bir kimlik, ideoloji ya da kültür etrafında bütünleşmek, devletlerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi, tanrıyla, doğayla, sistemle bütünleşmek gibi bazı örnekler verilebilir. Bunlara ek olarak, göçmen hareketleri sonucunda hem ev sahibi ülke hem de göç edenlerin ülke içerisinde yaşadıkları her türden uyum ilişkilerinin de yine bütünleşme üst başlığı altında ele alındığına tanık oluruz. Ayrıca suyun tuz ve şekerle kimyasal olarak bütünleşmesi, elektrik devrelerinin bütünleşmesi, bütünleşik tasarımlar gibi örneklerinde görüldüğü üzere, bütünleşme sadece sosyal bilimlerde değil, fen bilimlerindeki bazı disiplinlerin konusu olabilecek türde farklı yerlere uyarlanabilmektedir.

Bütünleşmenin farklı disiplinlerdeki birbirinden çok farklı anlamları yanında, bütünleşmeyle aynı anlamı verdiği düşünülen benzer terimlerin varlığı da bütünleşmenin kapsamını genişletmektedir. Bütünleşmenin sadece düzen ve yapıya değil, eylem ile işleve de işaret ettiğini öne süren Fichter, "*tutunum, dayanışma, birlik, denge, uyarlanma ve armoni*" gibi kavramlarla eş anlamlı kullanımlarından söz eder.¹⁶ Bunun yanında birlik, bütünleme, bütünleştirme, tamlama, tamamlama, tamamlama, tümleme, tümlendirme, kombinasyon, entegrasyon ile benzer örnekleri çoğaltılabilecek tedavüldeki ya da artık kullanılmayan birçok kelime, çoğu zaman bütünleşme yerine kullanıldığı görülür. Bu

¹⁵ Bütünleşme, felsefe temelli bir çalışmada: "*davranışları çatışan birimlerinin uyuşup karşılıklı bağımlılık içinde birleşmeleri süreci*" şeklinde ele alınmaktadır. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt: I, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985, s. 205-206. Sosyoloji penceresinden bakıldığında, bütünleşmenin gerçekleşmemesi, ulusal birlik adına tehlike olarak görülür. Buna göre, bütünleşme kültür birliğini sağlayan bir unsurdur ve gruplar arasındaki farklılıkların silinerek bir bütün haline gelmesidir. Bu tanımlamaya göre bütünleşme genelde bir ülkeye gelen göçmen veya mülteciler ile yerli halk arasında olabileceği gibi azınlıklar ile çoğunluğu teşkil eden halk arasında da olabilir. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1969, s. 36.

¹⁶ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi), Attila Kitapevi, Ankara 1996, s. 199. Kavramı tersinden ele aldığımızda, bölünme (*separation*), ayrışma, bir bütünün parçalanması, çözüme/dezentegrasyon (*disintegration*) ya da bütünlükten çıkma gibi kavramların, bütünleşmeye karşıtlığı ifade eden yönelimler olduğu söylenebilir.

kullanımların bazıları bütünleşmeyi anlamsal olarak karşılamasına rağmen, böyle bir çeşitliliğin bir kavramsal karmaşaya yol açtığını gözlemleyebiliriz.

İki düzey arasındaki ayrıma geri döndüğünde, toplulukların ulusal bütünleşme süreçlerinin kendilerine has deneyimlerle ve yöntemsel farklılıklarla gerçekleştirilmeye çalışılması, bu bağlamda öncelikle ulusal bütünleşme süreçleri arasında çeşitli nüansları ortaya çıkarmaktadır. Yöntemsel olarak benzeşen unsurlar olsa da öncelik sıralaması konusunda farklılıklar vardır. Aynı durum uluslararası düzeyde bütünleşmeyi ele alan çalışmalar için de geçerlidir. Bütünleşmenin değişken doğası yanı sıra, siyasi tartışmalarda ve sosyal bilim çalışmalarında esnek kullanımı, özellikle bölgesel bütünleşme teorisyenlerini metodolojik zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte uluslararası politikada işbirliği temelli örgütlenme çabalarına yönelik kuramsallaştırma çabalarının, Batı Avrupa başta olmak üzere Orta Amerika ve Doğu Afrika gibi birbirlerinden farklı deneyimlere sahip bütünleşme örneklerine dayanılarak oluşturulması, farklı nitelikte gelişen örneklerin birbirleriyle uyuşmamasına neden olmaktadır.¹⁸ Bu açıdan bütünleşmenin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tüm örnekleri kapsayacak genel bir çerçeveye oturtulamaması gibi bir sorunla karşı karşıya olduğu tespit edilebilir.

C. Bütünleşme Olgusunu Açıklamaya Yönelik Sınıflandırmalar

Bütünleşmenin insan ilişkileri ile tutumlarının geniş bir yelpazesini kapsadığını belirterek, daha çok ulusal düzeyine odaklanan Weiner, bütünleşme kelimesinin birçok çağrışım yaptığını belirtir. Ona göre vatandaşlık duygusunun gelişimi ve farklı kültürel bağlulukların bütünleşmesi, yetkisini ortak bir bölgesel hükümetin kullanabildiği siyasi birimlerin bütünleşmesi, yöneten ile yönetilenlerin bütünleşmesi, ortak bir siyasi sürecin içindeki vatandaşların bütünleşmesi, amaca yönelik faaliyetler için kuruluşlar içerisine katılan bireylerin bütünleşmesi şeklindeki kullanımlar bu çağrışımın çeşitliliğini göstermektedir. Bu kapsamda Weiner, kullanımlarına göre bütünleşmenin farklı çağrışımına neden olan beş kategorinin bulunduğunu belirtir. İlk olarak bütünleşme, muhtemelen en yaygın kullanılan biçimiyle farklı kültürel ve toplumsal kesimleri bir ulusal kimlik kurarak, tek bir toprak altında bir araya getirme sürecini anlatan “ulusal bütünleşme”dir. İkinci olarak bütünleşme, yine farklı toplumsal ya da kültürel gruplarla örtüşebilen veya örtüşemeyen alt siyasal birimler ve bölgeler üzerinde merkezi otoriteyi kurabilme anlamında kullanılmaktadır. Üçüncü olarak bütünleşmeyle, iktidar ile yönetilenlere ilişkin sorunlar kastedilir. Dördüncüsü, toplumsal düzeni sürdürebilmek için gerekli azami değerler uzlaşısı anlamındaki kullanımlar söz konusudur. Beşinci ve son olarak, yine bütünleşmeyle yakından ilgili bütünleştirici davranıştan toplumdaki insanların bazı ortak amaçlar için örgütlenmesini ifade eden bir kullanım biçimi bulunmaktadır.¹⁹

¹⁷ Michael O’neil, *The Politics of European Integration: A Reader*, Routledge, London 1996, s. 10.

¹⁸ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan: Bölgesel Bütünleşme, Kuramlar-Yaklaşımlar-Modeller*, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul 2015, s. 138.

¹⁹ Myron Weiner, “Political Integration and Political Development”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 358, No. 1, March 1965, s. 53-54.

Bütünleşmeye benzer kelimelere dikkat çeken Middelaar, bütünleşme ile anlamsal düzeyde “inşa”, “birleşme” ve “işbirliği” kelimeleri arasında çok yakın bir ilişkinin olduğunu söyler. Ancak bütünleşmenin “birleşmeye neden olan kimyasal işleme benzer bir süreci ima ettiğini”, işbirliği ve birleşmenin ise ondan farklı bir çağrışımla sınırlandırıcılığı olduğunu savunur.²⁰ Middelaar’ın yaptığı vurguya benzer başka bir tanımlamaya göre de bütünleşme terimi, “mevcut çoklu unsurların bir araya gelmesiyle bir bütünün parçasına dönüşmesi sürecini” ifade eder.²¹ Diğer taraftan Goldman, bütünleşmeyi, “belirli bir alt grubun üyelerinin daha kapsayıcı bir grup içindeki bir izolasyondan daha kapsayıcı grubun üyeleri arasında gelişigüzel biçimde dağılım koşuluna geçme süreci” olarak tanımlar.²² Bütünleşmenin, işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok heceli bir kelime olduğunu belirten Kindleberger ise, bütünleşmeyi ekonomik bağlamda üretim faktörleri fiyatının eşitlenmesi biçiminde ele alır.²³ Bütünleşmenin uluslararası düzeyiyle ilgilenen Lindberg, 1950’li yılların sonlarına doğru Avrupa bütünleşmesinden edinilen deneyimler çerçevesinde siyasi birleşme, ekonomik birleşme, ekonomik ve siyasi işbirliği ile serbest ticaret olmak üzere dört farklı anlamda kullanıldığını söz eder.²⁴

Bütünleşmeye farklı düzey ve biçimlerde yaklaşımların örnekleri oldukça fazladır. Bütünleşmenin uluslararası düzeyiyle ilgilenen Galtung, bütünleşmenin tanımı olmayan olası koşulların, sadece bütünleşme sürecinin şekillenmesinde rol oynadıklarına dikkat çeker. Bütünleşme, Galtung’a göre bir aktörler topluluğu anlamına gelmemekte, ancak oluşan bu aktör, yeni bir aktör gibi davranabilmektedir. Galtung, bunu açıklamak için bir kuruluş çalışanlarının bir kafede yemek yemelerinin onları yeni bir aktör yapmadığını, geceleri aynı yerde toplanan bir personel birliğininse onları yeni bir aktör haline getirdiği örneğini verir. Bu ayrım üzerinden Galtung, bütünleşme kavramını karşıtı parçalanmayla birlikte ele alır. Buna göre bütünleşme “iki veya daha fazla aktörün yeni bir aktör oluşturma sürecidir. Süreç tamamlandığında aktörlerin bütünleştiği söylenebilir. Bütünleşmeye karşıt olan parçalanma ise bir aktörün iki ya da daha fazla aktöre bölünme sürecidir.”²⁵ Bütünleşmeye kendi özgün kimliğini veren koşullar, Galtung’a göre değerlerin bütünleşmesi, aktörlerin bütünleşmesi ile parça ve bütün arasındaki değiş-tokuşun bütünleşmesi biçimlerindedir.²⁶

²⁰ Burada birleşme zorunlu ya da gönüllü yapılan bir eylemi; inşa “boş bir arsada bir bina projesini”, işbirliği ise üyelerin bağımsızlığını çağırıştırır. Luuk van Middelaar, *Avrupa: Bir Geçiş Süreci*, (Çev. Bilal Çölgeçen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 6.

²¹ S.M. Dubey, “Ethnicity and National Integration-Meaning, Concept and Issues”, Ali Ashraf (Ed.), *Ethnic Identity and National Integration*, Concept Publishing Company, New Delhi 1994, s. 92.

²² Ralph M. Goldman, “The Politics of Political Integration”, *The Journal of Negro Education*, Vol. 33, No. 1, Winter 1964, s. 26.

²³ Ertürk, *a.g.e.*, s. 5.

²⁴ Leon N. Lindberg, *Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford 1963, s. 108-109.

²⁵ Johan Galtung, “A Structural Theory of Integration”, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 4, 1968, s. 377.

²⁶ Değerlerin bütünleşmesinde, eşitlikçi ve hiyerarşik model esas olmak üzere, aktörlerin örtüşen çıkarları etrafında bir araya gelebilmeleri mümkün olduğu gibi, öne çıkan ortak çıkarlar temelinde

Bunlarla birlikte bütünleşmenin hem ulusal düzeyi hem de uluslararası düzeyi üzerinde duran Deutsch'a göre bütünleşme, birbirine karşılıklı bağımlı ve sistem özelliklerini ortaklaşa üreten birimler arasındaki bir ilişki olmasının yanında, bütünleşme kelimesi önceden ayrı olan birimler arasında ilişki veya koşulları bütünleştirici (*integrative*) bir süreci anlatır.²⁷ Bütünleşmeyi uluslararası düzeyde hem bir süreç hem de bir durum olarak ele alan Deutsch, toplumsal grupların tutum ve davranışlarının ulusal bir topluluktan ulus-ötesi bir topluluğa doğru evrimi üzerinde durur. Bütünleşmenin doğasından ve özünden öte, doğurduğu sonuçlarına yoğunlaştığı şeklinde eleştirilse de Deutsch bütünleşmeyi ileride ayrıntılarıyla değinileceği üzere "güvenlik topluluğu"nun ortaya çıkardığı bir durum olarak görmektedir. Bu kapsamda Deutsch'a göre bütünleşme: "bir grubun üyeleri arasında barışçıl bir değişim sağlamak amacıyla, yeterince güçlü ve yaygın resmi veya gayriresmi kurumlar ya da uygulamalar eşliğinde topluluk duygusuna ulaşılmasıdır."²⁸

Sosyolojik bağlamda bütünleşmenin genel anlamıyla bir bütün oluşturan parçalar arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini söyleyen Holzner, bu bütünün kendi ayrı nitelikleri ile sınırlara sahip olduğunu, bu nedenle de ayrı bir yapısal varlık olarak tanınabileceğini belirtir.²⁹ Etzioni ise karşılıklı birbirine bağımlı birimler arasında bütünleşmenin gerçekleştiği vurgusunu öne çıkarır. Bütünleşmeyi, terimsel olarak bir birimin ya da sistemin içsel ve dışsal zorluklar karşısında kendi kendini idame ettirebilme yeteneği olarak tanımlar.³⁰ Bütünleşme, ona göre -uluslararası düzeyde yapılan vurguyla- farklı devletlerden oluşan bir kurumun, baskı araçlarını kullanma yetkisini ele geçirmesi, karar alma mekanizmasına sahip olması ve bu devletlerin vatandaşları için siyasal kimlik oluşturabilmesi durumudur.³¹ Bunların yanında Jacob, bütünleşmiş bir topluluğun kurucu üyeler arasında uyumluluk ve paylaşılan değerler gerektirdiğini iddia etmektedir.³²

bütünleşmeleri de söz konusudur. Aktörlerin bütünleşmesinde geçerli olan benzerlik modeli ile aktörler arasındaki benzerlikleri artırarak değişim olabilir. Yine Galtung, aktörlerin bütünleşmesinde karşılıklı bağımlılık modelinde aktörlerin farklılıklarını korumalarına karşın aralarındaki karşılıklı bağımlılığın artırılabilirliğini belirtir. Son olarak parça ve bütün arasındaki değiş-tokuşun bütünleşmesi sadakat modeli bütünleşmenin ortaya çıkardıkları bütünün varlığı, onu oluşturan parçalar/bileşenler tarafından desteklenmesine bağlı olarak sürerken, paylaşım modeli ise aynı şekildeki bütünün parçaya bir şeyler sunmasıyla devam edebilir. Sözü edilen koşullar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Galtung, "a.g.m.", s. 375-376.

²⁷ Karl W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Third Edition, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1988, s. 212.

²⁸ Karl W. Deutsch, *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*, Doubleday Garden City, New York 1954, s. 33.

²⁹ Burkart Holzner, "The Concept "Integration" in Sociological Theory", *The Sociological Quarterly*, Vol. 8, No. 1, Winter 1967, s. 51.

³⁰ Amitai Etzioni, *Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Forces*, Rinehart and Winston, New York, Holt 1965, s. 330.

³¹ Amitai Etzioni, "A Paradigm for the Study of Political Unification", *World Politics*, Vol. 15, No. 1, October 1962, s. 69.

³² Philip E. Jakob, "The Influence of Values in Political Integration", Philip E. Jakob and James V. Toscano (Eds.), *The Integration of Political Communities*, J.B. Lippincott, Philadelphia 1964, s. 209-210.

Yukarıda ele aldığımız tanımlardan görüldüğü üzere sosyal bilimlerde bütünleşme konusu, Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ekseninde daha çok ilgilenilen bir konudur. Hatta ekonomi ve siyaset çalışmalarında bütünleşmelerin benzer şekilde sınıflandırıldığı söylenebilir. Nitekim iktisatçılar, ülke sınırları içerisinde farklı bölgelerin birleşmesine “ulusal bütünleşme”, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçladıkları duruma “uluslararası ekonomik bütünleşme”, farklı bölgesel grupların birleşerek tek bir ekonomik birlik ile siyasi birim haline dönüşmesi hedeflerine “dünya bütünleşmesi” şeklinde bir adlandırma yaparlar.³³ Benzer bir sınıflandırma, bütünleşmenin Uluslararası İlişkiler disiplininde birçok farklı durumu ifade etmek için kullanıldığını söyleyen Dedeoğlu tarafından yapılır. Buna göre bütünleşme, Uluslararası İlişkiler disiplininde, “ulusal bütünleşme” süreçlerinin açıklanmasında, bir devletin, bir firmanın uluslararası sistemle bütünleşmesini anlatan biçimiyle “küresel bütünleşme” retoriği şeklinde ve bölgesel düzeyde bir araya gelişleri anlatmak üzere “bölgesel bütünleşme” biçimlerinde sınıflandırılır.³⁴

D. Bütünleşmenin Farklı Analiz Düzeyleri: Ulusal ve Uluslararası Ayrımı

Bu farklı sınıflandırmalar karşısında bütünleşmeyi analiz ederken ulusal ve uluslararası olmak üzere sınırları belli olan bir ayrıma ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu nedenle bu düzeyler arasındaki sınırların net biçimde temel özellikleri ekseninde ayrılması gerekmektedir. Bütünleşmenin bir süreç mi, bir durum mu ya da ulaşılabilecek bir amaç mı olabileceğini sorgularken ortaya çıkan bu genel problemler karşısında bütünleşmeyi analiz ederken düzeyler arasında bir ayırım yapma ihtiyacının Uluslararası İlişkiler disiplini çalışmalarını açısından geçerli gerekçeleri bulunmaktadır. Disiplin çalışmalarında tek başına kullanılan bütünleşme kavramı, genellikle uluslararası düzeyde bütünleşme süreçleri çerçevesinde, bizatihi Avrupa bütünleşmesine ve hatta bazen sadece (Avrupa Birliği) AB ilgili gelişmelere daha çok gönderme yapar. İkinci Dünya Savaşı sonrası hem küresel hem de bölgesel çapta işbirliği ile bütünleşme süreçlerinin artışına paralel, bütünleşmenin Avrupa bütünleşme süreci başta olmak üzere uluslararası düzeyde yaşanan etkileşimlerle ilgili kullanımının disiplin çalışmalarında giderek sıklaştığı gözlenir. Bu çerçevede bütünleşmenin devletlerin ekonomik, siyasi ve toplumsal hedeflerini hayata geçirebilmek adına bir araya gelerek aralarında çeşitli düzenlemeler ile anlaşmalarını ifade etmek üzerine kullanımı oldukça yaygınlık kazanmıştır.³⁵

Yukarıda sözünü ettiğimiz durum, kavramsal temelli akademik çalışmalarda da bütünleşmenin tek boyutunu öne çıkaran ya da ulusal boyutunu görmezden gelen bir tutuma yol açmaktadır. Örneğin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kavramları açıklayan bir çalışmada bütünleşme maddesi, sadece uluslararası bütünleşme çerçevesinde: “ekonomide farklı birkaç devlet

³³ Balkır, a.g.e., s. 29.

³⁴ Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan: Bölgesel Bütünleşme*, s. 79-81.

³⁵ Balkır, a.g.e., s. 4.

ya da bölgenin, aralarında ticari engelleri kaldırıp; kişilerin, malların, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşacağı tek pazar kurmaları ve bu amaçla siyasi ve ekonomik politikalarını uyumlu hale getirmeleri” olarak tanımlanır.³⁶ Uluslararası İlişkiler disiplininin terminolojisini inceleyen başka bir çalışmada bütünleşme, tek başına şöyle tanımlanmaktadır: “Bütünleşme, en iyi bir süreç olarak kavranabilir ve “(i) devletlerarasında işbirliğinin artırılmasını, (ii) kademeli olarak yetkilerin ulus-üstü kurumlara aktarılmasını, (iii) aşamalı olarak değerlerin homojenleştirilmesini, (iv) küresel sivil toplum haline gelerek siyasal topluluğun yeni formunun kurulmasını içerir.”³⁷

Uluslararası İlişkiler disiplinde bütünleşmenin ağırlıklı olarak uluslararası ve özelde Avrupa bütünleşmesi ekseninde gerçekleşen etkileşimler olarak algılanması oldukça yaygındır. Gerçekten de Avrupa bütünleşmesi özelinde gelişen süreç, disiplin çalışmalarında ulusal bütünleşme sürecine yönelik çalışmalara göre daha fazladır. Çalışmaların ağırlığının uluslararası düzeyde bütünleşme süreçleri üzerinde yoğunlaşması, ulusal düzeyde bütünleşmeyle ilgili teorik çalışmaların az olmasıyla ilgilidir. Nitekim Hayward’ın da dediği gibi, ulusal bütünleşme ile ilgili literatür kavramsal ve metodolojik titizlik bakımından birkaç istisna dışında yetersizdir.³⁸

Bütünleşme olgusunu inceleyenlerin Avrupa devletleri arasındaki etkileşimlere daha çok odaklanılmasına karşın, kavramın o cephede de net bir şekilde ele alındığı söylenemez. Sadece bölgesel nitelikli bütünleşme kapsamında bakıldığında, tek örneğin AB olarak düşünülmemesi gerekir.³⁹ İkinci olarak, bütünleşmenin Avrupa bütünleşmesiyle ilgili çalışmalarında da yaygın ikili bir anlatım bulunmaktadır. AB’ye üye olma durumundaki aday ülkeler için kullanılan “AB ile bütünleşmek” ifadesi bu ikiliği doğurmaktadır. Burada bütünleşme, hem AB ile somutlaşan ulus-üstü bütünleşme süreci çerçevesinde bizatihi Avrupa’da yaşanan gelişmeleri, hem de katılımcılar açısından adaylık, üyelik ve koşullar durumları bakımından o sürece uyumu içermektedir.

³⁶ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 248.

³⁷ Martin Griffiths, Terry O’Callaghans and Steven C. Roach, *International Relations The Key Concepts*, Second Edition, Routledge, London, New York 2008, s. 158.

³⁸ Hayward, “a.g.m.”, s. 918.

³⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası AB dışında oluşturulan bölgesel bütünleşme birliklerinin en önemlileri şunlardır: 1957 yılında kurulan Arap Ekonomik Birliği Konseyi (Genişletilmiş Arap Serbest Ticaret Bölgesi-2005), 1960’ta kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (1980’de Latin Amerika Bütünleşme Birliği), Orta Afrika Devletleri Topluluğu (1960), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (1967), Ant Grubu (1969), Karayip Topluluğu (1973), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (1980), Körfez İşbirliği Konseyi (1981), 1985’te Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu (2006-Güney Asya Serbest Ticaret Anlaşması), Arap Mağrip Birliği (1989), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (1989), Güney Ortak Pazarı (Mercosur-1991), Bağımsız Devletler Topluluğu (1991), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (1994), Avrasya Ekonomik Topluluğu (2000), Afrika Birliği (2001). Bölgesel bütünleşmelerin bazılarını ve üye sayılarını gösteren liste için bkz. John McCormick, *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 18. Bölgesel örgütler ve dünya gruplaşmaları için bkz. Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, (Çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir), Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 571. AB dışındaki uluslararası ekonomik bütünleşme örnekleri ile bunların detaylı açıklamaları için bkz. Balkır, *a.g.e.*, s. 425-528.

Genel olarak bakıldığında Uluslararası İlişkiler disiplininde ulusal bütünleşme, genellikle ulus-devletleşme, ulus yaratma, yeniden bir devlet oluşturma, anti-emperyalist faaliyetlerde işbirliği ve örgütlenme ilişkileriyle mücadele süreçlerinde kullanılan birlik ve beraberlik gibi ideolojik nitelikleri de içeren retoriklerin özünü oluşturur.⁴⁰ Bununla birlikte ulusal bütünleşmeyle ilgili çalışmaların temelini ulusal kimlik oluştururken, bireyin ulusal varlık ile özdeşleşmesinin niteliği ve içeriği, hükümetlerin direktiflerine uymanın kapsamı ve maliyeti ile ulusal bütünleşmenin derecesini etkileyen yöntemler üzerine yoğunlaşmaktadır.⁴¹ Ulusların, kurucu atalar, tarihi kahramanlar, dil, din, kültürel ve tarihi abideler, folklor, giysiler, ritüeller gibi ortaklıklar üzerinden biçimlenen nitelikler etrafında bir toplum oluşturmaları söz konusudur. Bu ortaklaşmayı sağlayan ve belirli bir grubun ulus-devlet adı verilen kurgu içerisinde bütünleştirilmeleri anlamına gelen ulusal düzeyde bütünleşme, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde sözü edilen bu toplumsal ve kültürel unsurlara atıfla, ulusların oluşumları ve oluştuktan sonra çeşitli özelliklerine odaklanmayı gerektirir. Bu düzeyde bütünleşmenin ulusal birlik ile beraberlik söylemleri temelinde, belirli tarihsel ortaklıklar üzerinden belirlenen türdeş bir “ulus” temelinde toplumsal uyumun sağlanması amacıyla yaşanan etkileşim süreci dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda genel olarak sosyo-politik örgütlenme biçimiyle ulusun ortaya çıkışı ve yayılışı, buna dayalı devletler için siyasal ve ekonomik bağımsızlığın temin edilmesi, merkezi bir iktidar çerçevesinde meşru bir yönetimin oluşturulması, vatandaşlık standartlarının belirlenmesi, ekonomik bölüşüm gibi süreçler, bütünleşmenin ulusal düzeyiyle yakından ilgilidir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde uluslararası düzeyde bütünleşme, genelde “ortaklık kurma, birleşme, birlik oluşturma, topluluk olma” kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bu yönleriyle bütünleşmenin özünde işbirliği içerisinde bulunan ulus-devletlerin faaliyetleri, ortak çıkarları ile işbirliği yaparken kullanmış oldukları yöntem ve kurumlar bulunur.⁴² Uluslararası düzeyde bütünleşme, ulus-üstü kurumların ulusal olanların yerine, egemenliğin aşamalı olarak devletten daha yukarı bölgesel ve küresel yapılara geçtiği bir süreci ifade eder.⁴³ Uluslararası düzeyde bütünleşme, evrensel çapta bir üst yapı oluşturma girişimi olabileceği gibi kısmi düzeyde bölgesel çapta bir oluşum da olabilir. Devletler arasında/uluslar arasında küresel ortamda gerçekleşen etkileşim sürecini anlatmak üzere uluslararası düzeyde bütünleşme bölgeselleşme ve ulus-üstü bütünleşme süreçlerini kapsamaktadır. Sınırlarla bölünmüş devletlerin aralarında yarattıkları kısıtlamaları aşma isteği uluslararası düzeyde bütünleşme süreçlerinin gelişimi açısından belirleyicidir. Ulusal bütünleşme sürecinde olduğu gibi çeşitli unsurları uyumlaştırma üzerine kurulu

⁴⁰ Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan: Bölgesel Bütünleşme*, s. 80.

⁴¹ Hayward, “a.g.m.”, s. 922.

⁴² Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006, s. 27.

⁴³ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevehouse, *International Relations*, Tenth Edition, Pearson Longman, Boston 2014, s. 355.

bir ilişki uluslararası düzeyde de yaşanır. Bu ilişki, tarafların belli düzeylerde ortak kurumlar oluşturarak, sahip oldukları yetkilerin bir bölümünü bunlara aktarmaları biçiminde işlediği zaman ulus-üstü bir yapının oluşturulması hedeflenmektedir. Bu yönleriyle çok boyutlu ve aktörlü bir süreç olarak bilinçli tercihler doğrultusunda ortak bir yönetim bağlamında kurumlar ve siyaset oluşturması prensibi uygulamaya geçer. Nihayetinde uluslararası düzeyde bütünleşmede siyasal aktörlerin ortak bir yönetim kurması, böylece siyasal yönetim kurum, kural ve araçlarının uyumlaştırılması sağlanmaya çalışılır.

Sonuç

Kabul edilmesi gerekir ki sosyal bilimlerde nesnel ölçütlere ulaşma meselesi oldukça tartışmalı bir konu. Bu alanlarda herkes için geçerli sonuçlara ulaşmak neredeyse imkânsız. Bu nedenle bütünleşme olgusunun açıklanmasına dair seçimlerin, öznellikten sıyrılabileceğini söyleyebilmek oldukça güç. Çalışmada yer verdiğimiz biçimde bütünleşme kavramını anlamlandırmaya yönelik zincirleme arayışlar göstermektedir ki, bütünleşmenin belirli bir süreç dâhilinde daha önce ayrı birimlerin tutarlı bir sistemin bileşenlerine dönüştürme amacıyla uyumlu bir bütün haline getirilmesi ya da bu birimlerin bir bütüne eklenmesi biçiminde anlaşılması gerekiyor. Bir bütün oluşturması beklenen parçaların aşamalı/evrimsel olarak daha büyük bir oluşumun parçası haline getirilmeleri süreci bütünleşmeye ayırt edici bir yön sunmaktadır. Parçaların bir bütün içerisinde bir araya gelmesi ya da bir bütüne dönüşmesini ima eden “bütünleşmek” ve “bütünleştirmek” deyimlerinden de yine birimleri kaynaştırmaya, uyumlulaştırmaya yönelik bir süreci anlıyoruz. Bu bağlamda bütünleşme, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bütünleşmeyi kapsayacak ölçüde, kavramsal olarak özünde bir araya gelme, birlikte olma, ortaklık kurma gibi kavramlarının olduğu, bütünün parçalarının yeni ve daha geniş bir siyasal, ekonomik ve toplumsal birliktelikte uyum ve kaynaşımını içeren evrimsel bir süreçtir.

Bütünleşme kavramı, en yalın tanımıyla ayrıştırmaya ve parçalanmaya karşıt olarak, birbirine eklenen parçaların bir bütün oluşturacak biçimde etkileşim içinde oldukları süreçleri ifade etmektedir. Sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bağlamlarda ele alınan kavram, geniş ve kapsayıcı siyasi, toplumsal ve ekonomik birimlerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bir araya gelmesiyle çerçvelendiği ölçüde analiz edilmesi gerekmektedir. Her iki düzeyde de bütünleşmenin birleştirici dinamikler etrafında zamana yayılan evrimsel süreçleri kapsadığı, parçaların birbirini tamamlama, uyum içerisinde birlikte yaşama gibi genel süreçlerle ilgili olduğu söylenebilir.

Çalışmada ağırlıklı olarak sosyal bilimler literatüründe bütünleşmenin ele alınışında değindiğimiz zorluklar, sorunlar yanında disiplinler arası düzeyde ortaya çıkan farklılıklar ile bütünleşmenin benzer kelimelerle birlikte aynı disiplinlerde bile çok farklı manaları, bütünleşmeyi analiz etme noktasında bize ipucu veren unsurların geniş olduğunun göstermektedir. Bütünleşmenin farklı disiplinlerce, birbirlerinden açık ara farklı niteliklere vurgu yapılarak, farklı biçimlerde tanımlanması ile bütünleşmenin benzer kelimelerle sık

sık karıştırılmasının, kavramın soyut ve çok boyutlu olmasından ileri geldiği söylenebilir. Bu niteliklerinden ötürü bütünleşme kavramının, her işbirliği, ortaklaşma veya örgütlenme süreci faaliyetleriyle eş tutulan “ara yüz” niteliğinde bir kavrama dönüşme riski vardır. Bu risk karşısında, bütünleşmenin hangi disiplin çerçevesinde ele alındığı önem kazanmakla birlikte, bütünleşmenin farklı anlamları ve düzeyleri arasındaki ayrımlara da dikkat edilen bir yaklaşım gerekmektedir. Dolayısıyla bütünleşme hem kavramsal hem de tarihsel temelde ulusal ve uluslararası düzey ayrımı temelinde irdelenmesi gereken bir kavram olmalıdır.

Kaynaklar

BALKIR, Canan: *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

DAĞ, Ahmet Emin: *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.

DEDEOĞLU, Beril: *Adım Adım Avrupa Birliği*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.

_____ : *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan: Bölgesel Bütünleşme, Kuramlar-Yaklaşımlar-Modeller*, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul 2015.

DEUTSCH, Karl W.: *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*, Doubleday, Garden City, New York 1954.

DUBEY, S.M.: “Ethnicity and National Integration-Meaning, Concept and Issues”, Ali Ashraf (Ed.), *Ethnic Identity and National Integration*, Concept Publishing Company, New Delhi 1994, s. 91-94.

ERTÜRK, Emin: *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1993.

ETZIONI, Amitai: “A Paradigm for the Study of Political Unification”, *World Politics*, Vol. 15, No. 1, October 1962, s. 44-74.

FICHTER, Joseph: *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi), Attila Kitapevi, Ankara 1996.

GALTUNG, Johan: “A Structural Theory of Integration”, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 4, 1968, s. 375-395.

GOLDMAN, Ralph M.: “The Politics of Political Integration”, *The Journal of Negro Education*, Vol. 33, No. 1, Winter 1964, s. 26-34.

GOLDSTEIN, Joshua S. and Jon C. Pevehouse, *International Relations*, Tenth Edition, Pearson Longman, Boston 2014.

GRIFFITHS, Martin, Terry O'Callaghans and Steven C. Roach: *International Relations The Key Concepts*, Second Edition, Routledge, London, New York 2008.

HANÇERLİOĞLU, Orhan: *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt: I, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

HAYWARD, Fred M.: “Continuities and Discontinuities Between Studies of National and International Political Integration: Some Implications for Future Research Efforts”, *International Organization*, Vol. 24, No. 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn 1970, s. 917-941.

HEYWOOD, Andrew: *Küresel Siyaset*, (Çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir), Adres Yayınları, Ankara 2013.

HOLZNER, Burkart: "The Concept "Integration" in Sociological Theory", *The Sociological Quarterly*, Vol. 8, No. 1, Winter 1967, s. 51-62.

JAKOB, Philip E. and Henry Teune: "The Integrative Process, Guidelines for Analysis of the Bases of Political Community", Philip E. Jakob and James V. Toscano (Eds.), *The Integration of Political Communities*, J.B. Lippincott, Philadelphia 1964, s. 4-45.

JAKOB, Philip E.: "The Influence of Values in Political Integration", Philip E. Jakob and James V. Toscano (Eds.), *The Integration of Political Communities*, J.B. Lippincott, Philadelphia 1964, s. 209-246.

JONES, Alistair: *A Glossary of The European Union*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2008.

KORBONSKI, Andrzej: "Theory and Practice of Regional Integration: The Case of Comecon", *International Organization*, Vol. 24, No. 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn 1970, s. 942-977.

LJPHART, Arend: "Cultural Diversity and Theories of Political Integration", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 4, No. 1, March 1971, s. 1-14.

LINDBERG, Leon N.: *Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford 1963.

MACHLUP, Fritz: *A History of Thought on Economic Integration*, Macmillan, London 1977.

McCORMICK, John: *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, New York 2011.

MIDDLEAAR, Luuk van: *Avrupa: Bir Geçiş Süreci*, (Çev. Bilal Çölgeçen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

NYE, Joseph S.: "Comparative Regional Integration: Concept and Measurement", *International Organization*, Vol. 22, No. 4, Autumn 1968, s. 855-880.

_____: *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*, Little, Brown and Company, Boston 1971.

_____: *Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Forces*, New York, Holt, Rinehart, Winston, 1965.

O'NEILL, Michael: *The Politics of European Integration: A Reader*, Routledge, London 1996.

ÖRNEK, Sedat Veyis: *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

PUCHALA, Donald J.: "Institutionalism, Intergovernmentalism and European Integration: A Review Article", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 2, June 1999, s. 317-331.

_____: "Of Blind Men, Elephants and International Integration", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 10, No. 3, September 1971, s. 267-284.

TEUNE, Henry: "Integration", Giovanni Sartori, (Ed.), *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*, Sage Publications, Beverly Hills, London, New Delhi 1984, s. 235-264.

_____ : *The Analysis of International Relations*, Third Edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1988.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: *Sosyoloji Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1969.

WEINER, Myron: "Political Integration and Political Development", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 358, No. 1, March 1965, s. 52-64.

ZOLBERG, Aristide R.: "Patterns of National Integration", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 5, No. 4, December 1967, s. 449-467.

İnternet Kaynakları

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=integration&searchmode=none, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017.

www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2017.